

XORIJIY INVESTITSIYALARNI MILLIY IQTISODIYOTDA JALB ETISHNI FAOLLASHTIRISHDA VA XALQARO MOLIYAVIY MARKAZLARNI SHAKLLANTIRISHDA SUVEREN KREDIT REYTINGINI AHAMIYATI

Sh.Bozorov

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetining Kattaqo'rg'on filiali Biznesni boshqarish ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

J.Nuriddinov

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetining Kattaqo'rg'on filiali Biznesni boshqarish ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

O.N.Xaitov

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetining Kattaqo'rg'on filiali assistenti

Annotatsiya:

Ushbu maqolada "yashil iqtisodiyot"ga o'tish O'zbekistonga ko'plab bonuslar olib keladi. Shu bois men sohadagi islohotlarni boshlab bergan 2019-yilgi Strategiyani o'z vaqtida qabul qilingan juda to'g'ri qaror, deb hisoblayman. Hukumat pandemiyadan oldingi makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni tiklash hamda kelgusi yillarda yanada yuqori o'sish sur'atlariga erishishni maqsad qilgan. O'z navbatida, mamlakatda aholi soni va daromadlari ko'paymoqda.

Kalit so'zlar: Globallashuv, investitsiya muhiti, innovatsiya, innovatsiya faoliyati, qimmatli qog'ozlar, tashkiliy boshqarish, ijtimoiy sohalar, milliy iqtisodiyot, xo'jalik subyektlari, kapital, fond bozori, investitsiyalar, aholining shaxsiy jamg'armalari

Jahon iqtisodiyotida globallashuv jarayoni tobora chuqurlashib borayotgan hozirgi paytda milliy iqtisodiyotning xarqaro raqobatbardoshligini, shuningdek eskport salohiyatini oshirish, yuqori texnologiyaga asoslangan sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarishni ko'paytirish, modernizatsiya qilish jarayoni sohaga yirik hajmdagi investitsiyalarni jalb etishni talab etadi. Shunday ekan, milliy iqtisodiyotimizni yangilash va modernizatsiya qilish jarayonlarini davom ettirish va chuqurlashtirishga talab qilinadigan yirik miqdordagi investitsiyalarni tashkil etishda xorijiy investitsiyalarning o'rni kattadir. Xorijiy investitsiyalarni milliy iqtisodiyotga keng jalb etish uchun mamlakatdagi investitsion muhit, chet ellik investorlar uchun yaratilgan shart-sharoitlar muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqotlarimiz shuni ko'rsatadiki, ayni paytda mamlakatlarda yaratilgan investitsion muhitni

baholovchi bir qator jahonda keng tarqalgan metodologiyalar mavjud bo'lib, ularning qatorida BERI (Business Enviromental Risk Intelligence (BERI)) indeksi, xalqaro agentliklar tomonidan mamlakatlarga beriladigan "Suveren kredit reytingi" ni alohida ajratib ko'rsatish mumkin.

Fikrimizcha, xorijiy investitsiyalar bilan bog'liq mamlakat riski va suveren kredit riski o'rtasida bir qator o'xshashliklar bilan birqa o'ziga xos farqli jihatlarni ham ajratib ko'rsatish mumkin. Xususan, mamlakat riski tushunchasida pul mablag'larini transchegaraviy joylashuvi va xalqaro faoliyat bilan bevosita yoki bilvosita bog'liq bo'lgan iqtisodiy operatsiyalarni amalga oshirishda yuzaga keluvchi moliyaviy xavf-xatarlar aks etadi. Mazkur risk mamlakatning joriy va istiqboldagi moliyaviy iqtisodiy ko'rsatkichlari va ularning mijozlar yoki kontragentlarning xalqaro majburiyatlarini bajarishiga ta'sir etish darajasi orqali aniqlanadi. Suveren kredit riski esa, mamlakat riskiga nisbatan tor tushuncha bo'lib, unda moliya-kredit tashkilotlarining tashqi iqtisodiy faoliyat bilan bog'liq bo'lgan kredit va qarz berish, xorijiy hamkorlar oldida moliyaviy majburiyatlarni bajara olish, chet el investitsiyalarini moliyalashtirish operatsiyalarida hamda xalqaro to'lovga qobilligi bo'yicha yuzaga keladigan moliyaviy xavf-xatarlar namoyon bo'ladi.

Mamlakatning bir yoki bir nechta xalqaro reyting agentliklari tomonidan berilgan, yuqori baholangan suveren kredit reytingiga ega bo'lishi mahalliy ishlab chiqaruvchilarga turli shakldagi xorijiy investitsiyalarni jalb etishni jadallashtirish, xususan evroobligatsiyalarni emissiya qilish imkoniyatini taqdim etadi, natijada milliy iqtisodiyotga kiritilayotgan investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari yanabittaga ko'payib, mamlakat iqtisodiyoning o'sishi tezlashadi. Shu bilan birga, xorijiy investitsiyalarni jalb etishda bir qator imtiyozlarni ham beradi.

Shuni alohida ko'rsatib o'tish kerakki, bugungi kunda, sanoati rivojlangan mamlakatlardan suveren kredit reytingi bo'yicha investitsion darajaga ega bo'lgan rivojlanayotgan va bozor iqtisodiyoti qaror topayotgan mamlakatlarga to'g'ridan- to'g'ri xorijiy investitsiyalarni kirib kelish hajmining ortib borishi kuzatilmoqda.

2023 yilda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etishda etakchilik qilgan rivojlanayotgan va o'tish iqtisodiyoti mamlakatlarining suveren kredit reytingi mos ravishda, ya'ni Xitoy – AA, Gong-Kong – AA, Braziliya – BB, Singapur – AAA, Hindiston – BBB, Indoneziya – BBB, Qozog'iston – BBB, O'zbekiston - BB bo'lgan.⁶³ MDH mamlakatlaridan xalqaro reyting agentliklarining suveren kredit reytingiga ega bo'lgan davlatlar xalqaro moliya bozoridan milliy iqtisodiyotga investitsion resurslarni faol jalb etmoqdalar.

Xalqaro reyting agentliklari tomonidan beriladigan reytinglar muddatiga ko'rauzoq va qisqa mudatli reytinglarga bo'linib, mamlakatga berilgan uzoq muddatli reyting emitent o'zining qarz majburiyatlarini o'z vaqtida bajara olish qobiliyatini ko'rsatadi va ular "A"dan "D" gacha bo'lgan toifalarga ajratilgan. Tadqiqotlarimizga asoslanib, xalqaro reyting agentliklari tomonidan mamlakatlarga beriladigan suveren kredit reytingi bo'yicha ularda yaratilgan investitsiya muhitini 3 ta asosiy guruhga bo'lish mumkin, ya'ni ular qulay, spekulyativ va defolt holatidagi investitsiya muhitlaridir. Suveren kredit reytingi bo'lmagan mamlakatlardagi investitsiya muhiti spekulyativ investitsiya muhiti bilan tenglashtiriladi. Shuningdek, "Standard & Poor's" xalqaro reyting agentligi tomonidan mamlakatning suveren kredit reytingini kelgusi 2 yoki 3 yil ichida o'zgarishning prognozi 4 ko'rsatkich asosida aniqlab ko'rsatiladi, ya'ni, ular "Ijobiy" – reyting ortishi mumkin, "Salbiy" – reyting tushishi mumkin, "Barqaror"

–reytingi o'zgaras, "O'zgaruvchi" – oshishi yoki tushishi mumkin bo'lgan suveren kredit reytinglaridir.

Qayd etish lozimki, mamlakat suveren kredit reytingini aniqlashning asosiy ko'rsatkichlari sifatida YaIM, inflyatsiya, aholining ish bilan bandligi, yalpi tashqi qarz va xorijiy investitsiyalarga xizmat ko'rsatish, davlat byudjeti samaradorligi, mamlakat to'lov balansi natijalari hisoblanadi.

Jahon iqtisodiyotidagi zamonaviy o'zgarishlarni hisobga olgan holda O'zbekiston Respublikasi etakchi xalqaro reyting agentliklarining mamlakat (suveren) kredit reytingini olishga va oshirishga qaratilgan turli iqtisodiy chora- tadbirlarni amalga oshirdi hamda oshirmoqda. Xususan, bunday chora-tadbirlar majmuasi ma'lum bir qismini 1-jadvalda ko'rishimiz mumkin

1-jadval O'zbekiston Respublikasi etakchi xalqaro reyting agentliklarining mamlakat (suveren) kredit reytingini olishga va oshirishga qaratilgan turli iqtisodiy chora-tadbirlari⁶⁴

Bosqichlar	Qonuniy-me'yoriy hujjatlar
1-bosqich. O'zbekiston Respublikasi etakchi xalqaro reyting agentliklarining mamlakat (suveren) kredit reytingini olishga doir huquqiy- iqtisodiy harakatlari	1) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2010 yil 26 noyabrdagi "2011-2015 yillarda respublika moliya-bank tizimini yanada isloh qilish va barqarorligini oshirish hamda yuqori xalqaro reyting ko'rsatkichlariga erishishning ustuvor yo'nalishlari to'g'risida"gi PQ-1438-sonli Qarori, 2) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2014 yil 7 apreldagi "O'zbekiston Respublikasida investitsiya iqlimi va ishbilarmonlik muhitini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-4609-sonli Farmoni. 3) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 21-iyuldagi "Tashqi moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiyalash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-3877-son qarori
2-bosqich. O'zbekiston Respublikasi etakchi xalqaro reyting agentliklarining mamlakat (suveren) kredit reytingini oshirishga doir huquqiy- iqtisodiy harakatlari	4) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 17 yanvardagi "2017 - 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasini "Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida"gi PF-5635-son Farmoni 5) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 2-iyundagi "O'zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o'rnini yaxshilash hamda davlat organlari va tashkilotlarida ular bilan tizimli ishlashning yangi mexanizmini joriy qilish to'g'risida" PF- 6003-son Farmoniga

Yana, alohida ko'rsatish joizki, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 2-iyundagi PF-6003-son Farmonining 3-ilovasida O'zbekiston Respublikasi uchun ustuvor bo'lgan xalqaro reyting va indekslar bo'yicha samaradorlikning eng muhim ko'rsatkichlari (KPI) belgilangan bo'lib, unda 2030 yilga kelib mamlakatimizning suveren kredit reytingini BBB olib chiqish maqsad qilib qo'yilgan (2-jadvalga qarang).

2-jadval O'zbekiston Respublikasi uchun ustuvor bo'lgan xalqaro reyting va indekslar bo'yicha samaradorlikning eng muhim ko'rsatkichlari (KPI)⁶⁵

T/r	Reyting va indekslar hamda tarkibiy indikatorlarning nomlanishi	Mas'ul davlat organlari	Joriyholat	2021-yil	2022-yil	2023-yil	2030-yil
1.	Suveren kredit reytinglar (Sovereign Credit Ratings)	Moliya vazirligi (T.Ishmetov)					

1.1	Fitch Ratings	Moliya vazirligi (T.Ishmetov)	“BB-” (barqaror)	“BB-” (barqaror)	“BB-” (barqaror)	“BB-” (ijobiy)	“BBB-” (ijobiy)
1.2	S&P Ratings Global		“BB-” (barqaror)	“BB-” (barqaror)	“BB-” (barqaror)	“BB-” (ijobiy)	“BBB-” (ijobiy)

Fikrimizcha, mamlakatimizda investitsiya muhitini tubdan yaxshilash, jahon amaliyotida umum qabul qilingan biznesni yuritish sharoitlarini baholash mezonlari tizimini joriy etish, xalqaro reyting agentliklarining mamlakatimiz iqtisodiyotiga beradigan “qulay investitsiya muhiti” bahosini olish uchun quyidagilarga alohida e’tibor qaratish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

*Birinchi*dan, aholi jon boshiga nisbatan hisoblanadigan YaIMning qiymatini kamida 1100 AQSh dollaridan, sanoat ishlab chiqarishidagi inqirozlar hisobiga YaIM hajmini esa 20%dan pastga tushirmaslik, oxirgi 10 yil davomida doimiy o’sishini ta’minlash choralarini ko’rib borish.

*Ikkinchi*dan, milliy valyutani xalqaro pul sifatidagi maqomi (zaxira valyuta (reserve currency) sifatida XVF asosidagi zaxira valyutalarning kamida 3%ni, likvidligi yuqori valyuta (actively traded currency) sifatida kunlik jahon valyuta savdosining 1%ni tashkil etishi)ni xalqaro hisob-kitoblarda foydalanish darajasini oshirish, Yalpi tashqi moliyaviy ehtiyojlarning xalqaro moliyaviy tushumlar va foydalanish mumkin bo’lgan valyuta zaxiralari yig’indisiga nisbati (Gross external financing needs (% of CAR plus usable reserves)ni, shuningdek, tor doiradagi sof tashqi qarz (aktivlar)ning xalqaro moliyaviy tushumlarga nisbati (Narrow net external debt/CAR (%))ni 100%dan, tashqi savdo balansi taqchilligining xalqaro moliyaviy tushumlarga nisbatini 10% oshirmaslik zarur.

*Uchinchi*dan, umumiy davlat qarzining YaIMga nisbatan salmog’ini o’sish borishini 4%-7%dan, davlatning sof qarzining YaIMga nisbati (Net debt/GDP (%))ni 80%dan, davlatning umumiy daromadlariga nisbatan foiz xarajatlarini 15%dan oshirmaslik, mahalliy bank tizimining davlat aktivlariga ta’sir etish darajasi 20%dan kam bo’lishini, 3 yil ichida so’ndiriladigan chet el valyutasidagi davlat qarzlari yalpi davlat qarzlarining 40%dan, norezidentlar tomonidan davlat qarzlariga egalik qilishni, shuningdek, fond bozori indeksleri 60%ga pasayganda, ishsizlik 15%ga oshganda, YaIM 6%ga tushganda davlat tomonidan beriladigan turli shartli kafolatlar, ya’ni davlatning majburiyatlari hajmini YaIMga nisbatan 60%dan ortmasligini ta’minlash.

*To’rtinchi*dan, valyutani tartibga soluvchi monetar organlar tomonidan qat’iy belgilangan valyuta kursleri rejimiga qaytmaslik, ularning mamlakat pul muomalasini tartibga solishdagi mustaqilligini, uning sohaga ta’sir etish mexanizmi va vositalaridagi oshkoralikni, davlat aralashuvi darajasi borasidagi siyosatidagi aniqlikni saqlab qolish, markaziy bankning moliya tizimidagi so’ngi kreditor funksiyalarini cheklab qo’ymaslik, monetar organlar tomonidan e’lon qilinadigan statistik ma’lumotlar to’g’riligini, yoki ishonchliligini saqlash, yillik iste’mol narxlari indeksini 10%dan oshirmaslik lozim.

Umuman olganda, mamlakatimizga global investitsiya bozoridan moliyaviy resurslarni keng jalb etish uchun jahonda etakchi xalqaro reyting agentliklarining yuqori darajadagi suveren kredit reytingi bahosini olishi, bozor islohotlarni chuqurlashtirish, iqtisodiyotni erkinlashtirish, mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 13-apreldagi “Kapital bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PF-6207-son Farmoni. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 21.04.2022 y., 06/22/113/0330-son.

2. Qudratov Sh.G'. O'zbekiston Respublikasi fond bozori va uning rivojlanishiga ta'sir qilayotgan asosiy muammolar. Mejdunarodniy nauchniy jurnal № 2 (100), chast 2 «Nauchniy impuls» sentyabr, 2022. S. 688.
3. Sul'tonov Sh.N. O'zbekistonda fond bozorini rivojlantirish yo'llari. Iqtisodiyot va ta'lim / 2022-yil 5-son.
4. Nurmuhamedov A.A. Nurmuhamedova B.I. Fond bozori rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari va iqtisodiy o'sish bilan bog'liqligi. "Skienke and Edukation" Skientifik Journal. / ISSN 2181-0842 March 2023 / Volume 4 Issue 3